

NOVATORES

43

Col·lecció dirigida per Anacleto Ferrer

Jacobo Muñoz

CRÍTICA I VERITAT

ASSAIGS, RESSENYES, CONVERSES (1980-2015)
SELECCIÓ I INTRODUCCIÓ DE GUSTAU MUÑOZ

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2022

Edició composta amb el tipus Times, l'interior s'ha imprès sobre paper Clarex 1.27 Literatura Color 03 de 90 gr i la coberta sobre cartolina Creator Silk dd 350 gr.

© 2022, hereus de Jacobo Muñoz
© 2022, del pròleg d'aquesta edició: Gustau Muñoz
Tots els drets reservats
© D'aquesta edició:
Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 – 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
magnanim@dival.es
www.alfonselmagnanim.net

Disseny de la coberta: Espai Paco Bascuñán
Maquetació: Quinto A Estudio Gráfico

ISBN: 978-84-7822-907-9
Dipòsit legal: V-1581-2022

Imprimeix: IMPREMTA
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

ÍNDEX

PRÒLEG, per Gustau Muñoz.....	9
PRIMERA PART	
El marxisme en la crisi.....	19
Joan Fuster, entre el compromís i el distanciament.....	29
Diàleg o conflicte entre civilitzacions?.....	39
Què és un mestre? (Notes sobre Manuel Sacristán).....	51
Filosofia catalana.....	67
Metàfora de la cultura.....	71
«El capital és el vertader subjecte de la modernitat».....	75
SEGONA PART	
Conversación sobre la filosofía hoy (Jacobo Muñoz, Sergio Sevilla, Nicolás Sánchez Durá).....	107
Fernando de los Ríos y los valores de la Segunda República.....	169
Debate sobre Adorno: tres temas.....	197
Por una historia de encrucijadas.....	205
Marx antes de Marx.....	215
NOTA EDITORIAL.....	223

PRÒLEG

Jacobo Muñoz va deixar aquesta vall de llàgrimes el 2018, fa ja uns quants anys. Havia nascut a València el 1940, segons feia constar en els seus registres autobiogràfics. Em sembla que no se n'ha fet prou cabal, o bé un balanç més ajustat, de la seua aportació i significació com a filòsof i com a factor actiu d'una cultura lliure i alliberadora. Però la veritat és que tampoc m'estranya massa. És el destí de tants pensadors o persones de cultura al nostre país. Un parell de necrològiques, algun record espars, i el silenci.

D'altra banda, Jacobo marxà de València ben aviat, el 1969. S'estigué a Barcelona -molt a prop d'Emilio Lledó i Manuel Sacristán- un decenni llarg, com a professor a la Universitat de Barcelona, estretament vinculat al debat cultural i polític d'aquell temps tan vibrant, els anys setanta. Tanmateix, no hi «pertanyia» de ple. Com tampoc no va pertànyer de ple al segon entorn urbà i acadèmic que el va acollir, Madrid i la Universitat Complutense.

I tanmateix, Jacobo havia deixat una petjada profunda, tant a València com a Barcelona. També a Madrid, a la Facultat de Filosofia de la Complutense, en l'etapa final, i prolongada, de la seua trajectòria. Algú hauria de fer, un dia, la seua biografia intel·lectual, lligada a l'època que li tocà viure, el franquisme tot sencer, la transició i la democràcia. Seria, em sembla, de molt d'interès, perquè lligaria els tres pols d'un triangle no precisament equilàter (València, Barcelona, Madrid), on caldria inserir una singularitat personal marcada, una vocació filosòfica intensa, la pruija literària, la vida acadèmica, la voluntat d'introduir tot un

seguit de pensadors contemporanis, la tasca editorial, així com l'atenció permanent a la dimensió política, que va viure de prop i des de ben d'hora.

En un altre lloc he escrit que Jacobo no era persona fàcil, ni unívoca, ni estava lliure de contradiccions. Era una personalitat complexa, de moltes vessants, però totes convergien en un comú denominador de lucidesa, concreció, obertura d'horitzons i un solatge d'autenticitat vinculat al pensament i al compromís polític, que el lligava a través de mediacions (sobretot en el terreny de la teoria, de la cultura en general), amb els «perdedors» de la història. Un compromís assumit ja de molt jove, del qual no va abdicar mai.

Jacobo començà el seu camí amb inclinacions sobretot literàries. Va fundar la revista *La Caña Gris*. Mantenien contacte amb Juan Gil Albert i l'ambient poètic, i literari en general, del moment. Fou artífex del redescobriment del gran poeta (exiliat) que era Luis Cernuda. Tingué també una etapa valencianista, a la Universitat, als primers anys seixanta, com un més dels estudiants revoltats de llavors, integrat al Partit Socialista Valencià, amb Eliseu Climent i tot aquell grup, que incloïa Alfons Cucó, Raimon, Lluís V. Aracil, Josep V. Marquès, Ferran Zurriaga, Josep L. Blasco, i molts altres. També Cèlia Amorós, filòsofa i pionera del feminisme, amiga i col·lega de tota la vida, amb la qual es va retrobar a la Complutense.

Tingué una primera fase de dedicació intensa a la literatura, fruit de la qual foren alguns poemes que han restat -gairebé tots- inèdits i també diversos textos que podríem adscriure a la crítica literària, sobre la poesia del seu gran amic Francisco Brines, sobre Luis Cernuda o Cèsar Simón. I més endavant, sobre l'obra de Hermann Broch, Robert Musil i Thomas Mann. O sobre Goethe, Hölderlin, Leopardi, André Gide i Beckett.

El primer llibre que publicà fou *Lecturas de filosofía contemporánea*, el 1978, que va ser posteriorment reeditat, en ver-

sió ampliada, per Ariel el 1984. Ja llavors s'hi consignaven els seus temes de referència: Wittgenstein i l'evolució de la filosofia analítica, l'estatus epistemològic del marxisme, problemes de mètode, l'Escola de Frankfurt, les perspectives de la filosofia contemporània. Posteriorment vindria una abundant producció bibliogràfica, a la qual caldrà afegir la seua intensa tasca editorial i de traducció.

D'aquesta tasca editorial tan activa en va derivar una aportació substancial, en termes quantitatius, però sobretot qualitatis. A Barcelona, Jacobo va treballar amb l'editorial de Joan Grijalbo, per a la qual va dirigir les col·leccions «Instrumentos» i «Teoría y Realidad», així com l'edició en castellà de la sèrie «Maestros del pensamiento contemporáneo» (una col·lecció anglesa que havia llançat Fontana/Collins dirigida per Frank Kermode) on es varen publicar moltes monografies sobre pensadors (Lukács, Wittgenstein, Russell, Popper, etc.) la traducció de les quals encarregava, revisava i corregia minuciosament. També va fundar la revista *Materiales* i l'editorial del mateix nom. A Madrid, d'ençà d'establir-s'hi, va mantenir una col·laboració molt directa amb l'editorial Biblioteca Nueva, d'Antonio Roche, on va dirigir les col·leccions «Razón y Sociedad» i «Clásicos del Pensamiento». Abans havia mantingut relacions de col·laboració amb el grup Comunicación, amb Valeriano Bozal, per exemple, i altres exponents del pensament crític d'allà que publicaven revistes i que finalment organitzarien la Fundación de Estudios Marxistas (FIM). Així doncs, *Materiales*, Grijalbo, Biblioteca Nueva. Però no tan sols, perquè, per exemple, va promoure i dirigir un *Diccionario Espasa de Filosofía* (2003).

Jacobo va fer moltes traduccions, incloent obres de György Lukács -*Thomas Mann, Realistas alemanes del siglo XIX*- en el marc del projecte d'edició d'Obres Completes que va dirigir Manuel Sacristán, que també va traduir diversos volums de Lukács, a l'editorial Grijalbo. I també va traduir obres de Marx,

Wittgenstein o Max Horkheimer (un interès especial té la traducció de la *Crítica de la razón instrumental*, que seguint la versió alemanya del 1967 reprenia el mític *Eclipse of Reason*, del 1947) i altres pensadors. També va dur a terme traduccions literàries, com ara d'obres de Heinrich Böll o Peter Weiss. El 1988 va publicar a Ediciones Península, dins la col·lecció «Textos Cardinales» que dirigia J.F. Yvars, una *Antologia de Marx*, raonada i bastant completa, que tingué una continuació ampliada en la «Biblioteca de Grandes Pensadores» de l'editorial Gredos, al volum *Marx*, amb un estudi introductori de Jacobo, l'any 2012. Encara el 2016 va editar també a Biblioteca Nueva, en la col·lecció «Clásicos del Pensamiento» que dirigia, el *Lenin* de Lukács, en traducció de Sacristán i amb una Introducció de Jacobo, en la qual posava en perspectiva i assumia aquell escrit lukacsià del 1924 com «un document del més gran interès històric».

Com a part de la seua faceta més acadèmica va maldar sempre per eixamplar l'horitzó dels coneixements relatius al pensament contemporani, especialment filosòfic. I així, va promoure l'edició de successius volums col·lectius, com ara *Caminos de la hermenéutica, Melancolía y verdad. Invitación a la lectura de Th. W. Adorno* i *El desafío del relativismo*, tots tres en col·laboració i publicats els dos primers a Biblioteca Nueva i el darrer a Trotta. O *Karl Kraus y su época* (Trotta, 1998), edició a cura de Jacobo i de Bernd Marizzi que reconstrueix l'època i la trajectòria d'aquell agitador *sui generis* d'idees que fou Karl Kraus. Hi va incloure l'assaig «*Finis Austriae: Kraus y Musil en la cultura postnietzscheana*». També va signar el 2006 una edició del llibre de Fernando de los Ríos *El sentido humanista del socialismo* [1926], a Biblioteca Nueva, particularment interessant perquè en l'extensa introducció que hi va incloure s'insinua una reconsideració de temes i valoracions que l'havien ocupat llargament.

El 2002 va donar a la llum *Figuras del desasosiego moderno. Encrucijadas filosóficas de nuestro tiempo*, un volum molt repre-

sentatiu de la seua manera de pensar la filosofia i també dels temes i problemes que el varen interessar al llarg dels anys. Em sembla que aquest llibre seria el millor accés al seu tractament de problemàtiques roents -per a ell i per a qualsevol observador atent, o no obnubilat, dels esquinçaments de la modernitat. La paràbola d'Occident, entre la racionalització extrema i la pèrdua de substància alliberadora. La «tragèdia de la cultura moderna» (amb especialment atenció al trànsit del Lukács romàntic al marxista). El costat fosc de la modernitat. La reconsideració dels grans pensadors que varen maldar per sotmetre a raó els atzucats del seu temps. La significació de Marx i el marxisme, de Lukács, Weber, Adorno, Walter Benjamin. El nihilisme. La diferència que marcaria Wittgenstein. Les prolongacions frankfurtianes de Habermas. Una mirada sobre Heidegger (i sobre Ortega)... En fi, un sumari ampli i tens, en el qual la penetració i la radicalitat del seu pensament -que és tothora clar i entenedor- es fa present de manera abrusadora.

La vessant més literària d'aquestes problemàtiques, que es poden subsumir en la idea de la crisi i la decadència de l'alta cultura burgesa, es pot llegir a *El ocaso de la mirada burgesa*, del 2015, on hi trobem peces sobre Goethe, Hölderlin, Leopardi, Nietzsche, Thomas Mann, Musil, Kafka. Prèviament, el 2013, havia publicat *Filosofia y resistència*, un volum d'intervencions més lligades al present i a la problemàtica socio-política del nou segle, on advoca per una nova Il·lustració, alhora que passa revista a tota una sèrie de situacions, llegats i figures del pensament i la creació.

Tot plegat ve a completar la imatge que puc servir de Jacobo com un pensador d'ampli espectre i de vasta cultura, atent als batecs del seu temps, però sempre amb una mena de consciència tràgica, derivada de la lucidesa extrema i de la familiaritat amb els diagnòstics clau d'una època d'expectatives frustrades i de promeses incomplertes. Una consciència tràgica, tanmateix,

temperada per una resta de confiança en les possibilitats humanes, que s'albira en l'aposta pel republicanisme, el socialisme democràtic i una nova Il·lustració, modulacions que es desprenen dels seus darrers escrits.

En aquest sentit és revelador el volum *Los valores del republicanismo*, edició de Jacobo, publicat el 2014 a Biblioteca Nueva, on s'assagen vies d'interpretació i rectificació davant la «crisi de la representació política». Ben aviat es va poder constatar que un seguit de deixebles i col·legues estrets de Jacobo –com ara Germán Cano, Eduardo Maura, Luis Arenas, J. L. Moreno Pestaña, Ángeles Perona, etc.– prenien posicions en la política i la reflexió filosòfica més punyent a l'Estat espanyol. El volum *Constelaciones intempestivas. En torno a Jacobo Muñoz*, a cura de Germán Cano, Eduardo Maura i Eugenio Moya (Biblioteca Nueva, 2015), que és una bona aproximació coral i plural a la significació i l'obra de Jacobo, en dona tot de pistes.

En qualsevol cas, i en referència no ja al camp de la crítica com a sistema, sinó a l'àmbit constructiu, per dir-ho així, cal deixar clar que Jacobo no fou mai propens a les falses il·lusions. Ben al contrari. Ja molt jove –primers anys 60, segurament– en deixà constància privada, en una anotació a mà que va fer al llibre *Libertad y organización*, de Bertrand Russell. Un volum curiós, publicat per Espasa Calpe el 1936, en traducció de León Felipe. Era una d'aquelles grans síntesis de Bertrand Russell -en va fer d'altres, com ara una història de la Filosofia occidental- on en realitat analitzava la història material i intel·lectual d'Europa i el món d'ençà de les guerres napoleòniques -entre 1814 i 1914- vista des del present, un present situat en 1934, any farcit de mals averanys.

El llibre formava part de la biblioteca del meu pare, Jacobo Muñoz Soler, que hi havia anotat: «Adquirido el 18-2-1936». Va arribar fins nosaltres. Doncs bé, cap al final, a la Conclusió, Bertrand Russell escrivia: «*Las mismas causas que produjeron la guerra de 1914 están en juego aún... [y] producirán inevi-*

tablemente el mismo efecto, pero en una escala mucho mayor. Y no es con sentimientos pacifistas, sino con una organización económica universal como puede salvarse la humanidad civilizada de un suicidio colectivo», afirmació a la qual postil·lava la cal·ligrafia inequívoca de Jacobo: «*que no sería sino el justo fin que se merece*». La profecia de Bertrand Russell es va complir, amb escreix. I la contemplació de l'autodestrucció d'Europa des de la talaia de la llarga nit del franquisme produïa, si més no, malenconia o nodria la temptació del sarcasme.

Vingueren altres temps, temps millors, però sempre incerts. L'únic consol, si n'hi havia, si mai n'hi ha hagut, era la cultura, l'art i el pensament, la indagació reflexiva, la crítica i el compromís, que es combinaria també, inevitablement, amb un cert distanciament. El compromís amb la raó, per descomptat. Però també amb els esforços agònics que la humanitat conscient fa, i ha fet sempre, per pal·liar el rumb desventurat que, com a efecte de forces materials i estructures socials perfectament identificables, pren tot sovint.

* * *

Hem recollit en aquest volum una tria d'assais i textos diversos de Jacobo –crec que molt representativa– que varen veure la llum, en un arc temporal extens, del 1980 al 2014, en publicacions valencianes: *Trellat*, *L'Espill* i *Pasajes*. A la «Nota editorial» que figura al final d'aquestes pàgines s'hi dona compte de la procedència de cadascun dels textos. A Jacobo, allunyat durant tant de temps de València, li feia un goig especial col·laborar amb les nostres publicacions. No va interrompre mai el contacte i passava llargues temporades a Biar, molt a prop d'Alacant. En l'entrevista que li va fer Faust Ripoll –que inclou alguns passatges autobiogràfics- hi fa referència. També li feia il·lusió veure els seus textos traduïts al valencià, al català, que parlava i llegia

però que fill d'una època al capdavall, no acabava de dominar, amb l'exigència necessària, en l'escriptura. D'aquesta llarga trajectòria de traduccions –enteses a manera de restitucions– en forma part també el volum *Inventari provisional. Materials per a una ontologia del present* (Editorial Germania, col·lecció Sagitari, 1995) que va traslladar a *valenciana prosa*, amb la competència a què acostuma, el poeta Eduard Verger. Vull agrair el permís atorgat per Sergio Sevilla i Nicolás Sánchez Durá per a la reproducció de la «Conversación sobre la filosofía hoy» en què tots dos dialogaren amb Jacobo. També a Pedro Ruiz Torres, director de *Pasajes de pensamiento contemporáneo*, per facilitar la inclusió dels textos de Jacobo publicats prèviament en aquesta revista. També a Faust Ripoll, autor de l'entrevista que es va publicar a *L'Espill*. I finalment em plau agrair a Vicent Flor i Anacleto Ferrer la seua generosa disposició per acollir aquest volum de textos de Jacobo –amb un títol que reprèn, lleugerament modificat, el *Poesia i veritat*, d'un autor tan car a Jacobo com Goethe– a les edicions de la Institució Alfons el Magnànim, agraïment que faig extensiu a Robert Martínez, i a l'equip de la IAM, per la cura de l'edició.

Gustau Muñoz
14 d'abril 2022

PRIMERA PART

EL MARXISME EN LA CRISI

Sembla forçós, sempre que es parla de marxisme des de fa ja una mica més de tres anys, incidir –prèviament a qualsevol altre desenvolupament o consideració– en la temàtica de la seua «crisi». Temàtica aquesta que, no hi ha dubte, ha tingut una fortuna singular. Potser fins i tot més gran que allò que aqueix grup d'ex-marxistes-leninistes-maoístes «desencantats» de la Revolució arribaren a pensar quan s'aplicaren a projectar els esquemes mentals del seu vell catecisme dogmàtic a la constatació eufòrica –totalment coherent, d'altra banda, en els seus mecanismes formals, amb la «misèria francesa» de la lectura dels «textos sagrats» en vigor durant els anys 60– de la «mort de Marx».

No caldrà reproduir ara els seus arguments: els mitjans de comunicació de masses –del *Times* a *Cambio 16*– n'han fet la glossa a bastament. Limitem-nos, doncs, a fer el catàleg de les seues conclusions. Les dels «nous filòsofs» –primers a lliurar-se a la notable pràctica d'adjectivar com a nova una cosa tan vella com la vulgata liberal vuitcentista– i les dels innombrables altres «nous» que els han seguit a un ritme de vertigen: des dels «nous economistes» als «nous romàntics» passant per la «nova dreta» –en les seues dues variants: la telúrico-racial i l'espiritualista– i els intel·lectuals, també molt «nous», del Comitè d'Intel·lectuals per l'Europa de les Llibertats.

Per als de millor intenció es tractaria senzillament d'una crisi per *absorció* i *trivialització*. Dit d'una altra manera: el marxisme no seria ara una altra cosa que un element més –important, sense

dubte, però tan sols un element entre molts— de la cultura occidental. De l'autoconsciència d'Occident, si es vol així. Assumit i «digerit» en el seu vessant teòric fonamental —com s'ha esdevingut igualment amb la teoria de la relativitat d'Einstein, la psicoàlisi de Freud i la teoria de sistemes, per esmentar tan sols alguns exemples—, ¿per què caldria continuar insistint en els seus aspectes soteriològics i quasi-religiosos? ¿Per què, en definitiva, continuar conreant allò que la crítica racional ens revela com un simple mite: el mite (mil·lenarista) de la Revolució?

Per a uns altres —de les bones intencions dels quals caldria dubtar-ne ja una mica més— el marxisme seria tan sols «un cas particular, un efecte fenomènic o epigonal d'un pensament d'ordre que es remunta al segle de les Llums» (Bernard-Henry Lévy), un pensament determinat pel fantasma d'«una solució final per a l'humanitat» que, amb arrels en el pensament platònic, hauria culminat —de la mà ideològica dels «mestres pensadors» del XIX— en el Gulag (Glucksmann). O, el que és el mateix, en un nou Amo sorgit del solc de la Revolució del 17 del qual caldria subratllar, com a mínim, el grau acrescut de la seua omnipotència i abjecció en relació amb l'amo teòcrata o liberal que el precedí. I com que d'«amos» n'hi haurà sempre (Lacan *dixit...*), doncs ja se sap: a triar el menys dolent. (És possible, diguem de passada, que la recent *falsació* del marxisme proposada per Colletti en ordre als trets negatius de les societats de l'Est, «úniques que ha arribat a crear», no estiga massa lluny de l'anterior filosofema. Filosofema l'eix del qual s'identifica explícitament, com es deu haver observat, amb la identificació marxisme/socialisme real) .

Entre aquells i aquests —liberals d'argumentació més o menys respectable els uns, «espadatxins a sou» els altres, per dir-ho amb una expressió del mateix Marx— ballen altres dos grans grups de «crítics». Els qui se centren en alguns aspectes pròpiament teòrics o científics del llegat de Marx, l'«envelliment» del qual subratllen, i aquells qui, procedents del rengles del marxisme

revolucionari, traslladen la seua «decepció» davant d'un o altre fracàs de les seues expectatives a la mateixa teoria marxista. O, el que ve a ser el mateix, «ajusten comptes» amb els fantasmes de la seua «impaciència revolucionària» (d'altres s'autoeliminen en aquesta: però aquest és un altre assumpte).

I així s'insisteix en la inadequació de la teoria del valor-treball, en l'obsolescència de tòpics marxians com la transformació dels valors en preus, en la pobresa i unilateralitat del concepte marxista de «clase» –que no permet reconèixer d'altres conflictes que aquells que oposen frontalment «proletariat» i «burgèsia»–, en la inexistència d'una teoria marxista de l'Estat –que impossibilitaria fer justícia a les complexitats d'allò polític en el món contemporani–, en la dubtosa existència efectiva d'una tendència a la pauperització progressiva del proletariat o, finalment, en la relació conflictiva del marxisme amb determinades ciències empíriques (la biologia, la genètica i la física ahir, l'antropologia i la sociologia avui). O bé constatant l'absència de perspectives revolucionàries en sentit *fort* a Occident i posant en qüestió els sistemes de l'Est es pregunten si, al capdavall, el marxisme no ens condemnarà a un mena d'impotència teòrica i pràctica pel que fa a la transformació –no merament epidèmica– de les societats del capitalisme tardà. Interrogant aquest que es plantegen –cal recordar-ho– precisament alguns dels maximalistes capdaventers dels anys 60 i primers 70. (Es tracta, certament tan sols d'una dada. Fins i tot podria ser una mera coincidència. Tanmateix, convindria no oblidar-se'n).

¿Quina crisi, doncs, és la que hi ha en joc? ¿Per què aquesta estranya unanimitat en marxistes, antimarxistes i postmarxistes al seu voltant? De fer cas a certs arguments –els menys afectats per aqueix *pathos* de la negativitat al qual s'han acabant lliurant aquells qui fa quinze anys practicaven amb dogmatisme exemplar el *pathos* contrari de la positivitat quasi-teològica–, la crisi del marxisme seria una crisi *teòrica*. Res de més lluny tanmateix, de

la realitat. I això perquè tot aquest discurs liquidacionista coincideix amb les següents dades empíriques:

– L'auge sense precedents de l'economia marxista amb l'aparició i consolidació de diversos corrents (l'«l'ortodox», el de Cambridge i Manchester a Anglaterra i el de Napoleoni i els seus deixebles a Itàlia) com a resposta, entre altres coses, al desafiament neoricardià.

– L'activitat sostinguda de la historiografia marxista en l'«haver» de la qual podríem incloure les obres d'alguns dels seus clàssics vivents (de Hobsbawm a Thompson) però també les d'historiadors més joves com Perry Anderson, Wallerstein i el seu grup, Robert Brenner, Foster-Carter, Fontana...

– La revitalització de la reflexió antropològica d'encuny marxista –aspectes de la qual podrien ser, per exemple, el llançament del tema de les «necessitats radicals» per Agnès Heller o el debat sobre els modes de producció i l'origen de l'opressió de la dona protagonitzat per Godelier i Meillassoux.

– El desenvolupament d'una anàlisi cada vegada més rica i precisa de l'evolució del sistema mundial a partir de la divisió internacional del treball mitjançant un sistema conceptual d'arrel marxiana en el qual hi han intervingut investigadors com Amin, Frank, Arrighi, Frobel, Heinrichs, Kreye i el suara esmentat Wallerstein.

– La renovació de l'anàlisi marxista de les societats de l'Est impulsada recentment per autors com Rudolf Bahro, Adam Schaff o els deixebles de Lukács col·lectivament coneguts com l'«Escola de Budapest».

– La incorporació, en fi, a l'anàlisi marxiana de motivacions i objectius procedents de l'àmbit de l'ecologia iniciada per autors –tan divergents d'altra banda– com Wolfgang Harich i Roger Garaudy, incorporació perfectament coherent amb la mateixa magnitud que, al cap i a la fi, està assolint una crisi ecològica cada dia més anorreadora. (Sense oblidar, és clar, que en aquest

punt ens endinsem en un terreny d'ordre més «principal» o fonamental que l'analític, puix que aquesta crisi el que està motivant en realitat amb la seua magnitud és la revisió d'algunes de les idees centrals del moviment, com la del progrés basant-se en el creixement sense límits de les forces productives i fet possible per l'existència de recursos materials il·limitats, amb les consegüents conseqüències de tipus *programàtic*.

Sens dubte, podríem allargar la llista. Ara bé: no són els seus aspectes quantitius allò important, sinó els *qualitatius*. I entre ells un de fonamental: aquest auge multilateral de línies marxistes d'investigació –i d'investigacions efectives– ha coincidit amb, i en ocasions ha motivat, un *abandonament del dogmatisme* que durant dècades fou característic del pensament marxista. Abandó del dogma, il·lusori, de la confiança en l'evolució del capitalisme al socialisme basant-se en la tesi –igualmente dogmàtica– de l'«esfondrament» necessari del capital per obra de les lleis que dirigeixen el seu moviment i que motiven les seues crisis. Abandonament del catecisme «marxista-leninista» i de la seua visió del marxisme com «una teoria general de l'univers» autosuficient i definitòria del *sentit* últim dels resultats de la investigació científica positiva (que tants rebuigs obscurantistes produí...). Abandonament, finalment, de la tesis de la *validesa absoluta* del model de la Revolució d'Octubre (una validesa que només pot, ser postulada a partir d'una hipòstasi metafísica de certs aspectes d'una figura tan crítica i autocrítica com la de Lenin).

En aquest procés de «desdogmatització» –i dessacralització de la lectura dels textos dels «pares fundadors»– s'hauria de situar, per cert, la concentració recent de l'interès analític marxista en aqueix no-lloc de l'obra de Marx el forat del qual destaquen aqueixos crítics seus que, si encerten en algun punt concret, s'equivoquen en la seua implícita exigència d'un Marx omniabracador i enciclopèdic. Em referesc al «pensament de la política» (del qual la teoria de l'Estat en seria tan sols un capítol) . La

vella anàlisi alhora instrumentalista i sumària de l'Estat com a simple «consell d'administració» col·lectiu de la burgesia, elaborada des de la perspectiva acrítica de l'abolició (suposadament consubstancial al moment revolucionari) de l'Estat, ha obert pas a anàlisis molt més subtils i diferenciades d'allò polític en totes les seues dimensions: des de l'Estat com a tal i els seus aparats (Poulantzas, Miliband) fins la microanàlisi de la dominació (de totes les formes moleculars de poder: en la família, en la parella, en l'escola, en les presons, i dels mil mecanismes de «control de consciències» que troben el seu lloc natural a la indústria de la cultura i els mitjans de comunicació de masses), passant per la postulació d'un *pensament de l'hegemonia* de matriu gramsciana (Ch. Buci-Glucksmann). Com ha escrit amb raó aquesta autora, «ara sabem que el sistema social capitalista no recalza tan sols en l'explotació econòmico-social destacada per Marx, sinó també en el conjunt d'institucions, d'aparats ideològics, de relacions interpersonals que el mantenen viu, que el reproduïxen contradictòriament i del qual hom no pot donar senzillament compte amb la problemàtica marxista de la «superestructura», de la «consciència», de la «ideologia».

La refutació d'uns o d'altres aspectes científics parcials de Marx de cap de les maneres pot representar, d'altra banda, una «crisi del marxisme». L'únic que no pot ser refutat és la Veritat revelada. Des de Popper i la filosofia contemporània de la ciència en el seu conjunt sabem –això és un lloc comú a hores d'ara– que la refutabilitat és, precisament, allò que distingeix la ciència del que no pot ser assumit com a tal. Allò essencial del marxisme no és, d'altra banda, el seu vessant teòric, sinó la seua doble condició de gegantina aportació a *l'autoconsciència social humana* i de suma d'elements *fonamentadors* d'una pràctica emancipatòria.

Es tractarà, doncs, d'una crisi «política»? Alguns s'han lliurat a viure-la, com recordàvem adés, d'aquesta manera, a despit, també en aquest cas, de les xifres. I d'evidències menys «quantitativistes».

Les dades, en qualsevol cas, són a l'abast: en alguns països d'Europa les forces polítiques d'esquerra s'apropen al 50% dels votants i en d'altres desenvolupen un protagonisme social molt més gran del que poden reflectir els seus resultats electorals. Als països –com ara Anglaterra i Suècia– on la dreta ha optat per trencar el «pacte social» (clau legitimadora, per cert, de les socialdemocràcies com a partits de govern) en el marc de la política contra la crisi per la qual segons sembla han acabat decidint-se, caldrà comptar raonablement amb un rearmament ideal i un augment de la combativitat populars. (Sense que això implique òbviament, ignorar la plausibilitat d'altres alternatives menys optimistes...). Una cosa molt distinta, naturalment, és que alguns dels qui viuen aquesta suposada crisi del marxisme com una «crisi de marxisme» (és a dir, d'abandonament de l'ideari emancipador pels grans partits d'esquerra) hagen, efectivament, de «passar comptes» (per molt que ho ignoren i per molt honrades que *subjectivament* siguin les seues posicions) amb el seu catecisme particular i les seues urgències suprahistòriques.

Tal vegada podríem treballar, en aquest respecte, amb una altra hipòtesi en conseqüència. És a dir: que l'anomenada «crisi del marxisme» –els resultats de la qual poden haver estat fins i tot positius, com apuntàvem adés, de cara al procés de desdogmatització del moviment– no ha estat una altra cosa que *una operació político-propagandística* que ha recolzat en la generalització abusiva d'algunes veritats parcials i en la manipulació d'uns problemes no menys reals. Una operació inexplicable, evidentment, fora del seu context efectiu. Que no és sinó una altra crisi –i molt real en aquest cas–: *l'actual crisi d'acumulació del capital*, part al seu torn del que venim anomenant «crisi civilitzatòria» dels nostres dies. Són ben coneguts els seu trets i no caldrà insistir-hi. Potser és més convenient insistir en les *respostes* a aquella i en l'avanç popular de les darreres dècades. Per part de la dreta ens trobem davant el desmantellament de l'«estat assis-